

Gzella, Grażyna

"Popularyzacja wiedzy w polskich kalendarzach okresu Oświecenia (1737-1821)", Małgorzata Gorczyńska, Lublin 1999 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 45/3-4, 261-264

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata G o r c z y ń s k a : *Popularyzacja wiedzy w polskich kalendarzach okresu Oświecenia (1737–1821)*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999, 321 s.

Celem omawianej pracy, według słów Małgorzaty Gorczyńskiej, jest „próba pokazania roli, jaką w okresie Oświecenia odegrały kalendarze w popularyzowaniu wiedzy i upowszechnianiu osiągnięć nauki, nie tylko wśród elit, lecz także wśród innych stanów polskiego społeczeństwa. Celem niniejszej pracy jest także próba pokazania miejsca, jakie zajmowały one w kształtowaniu szeroko rozumianej umysłowości – mentalności społecznej w kręgach kultury, którą B. Baczek i H. Hinz określili jako »potoczną« oraz określenie ich zasięgu oddziaływania, znaczenia kulturotwórczego i miejsca w ówczesnej kulturze Rzeczypospolitej Obojga Narodów“ (s. 9).

Autorka podjęła się trudnego zadania „ukazania kalendarzy w dwóch aspektach: jako jednego z wszechstronnych informatorów w zakresie nie tylko biegu czasu, ale i w przeróżnych innych dziedzinach życia codziennego dla osiemnastowiecznego czytelnika oraz jako źródła dla współczesnego badacza minionych wieków, pragnącego poznać kręgi tak zwanej »kultury potocznej«“ (s. 13). Omawiane kalendarze bardziej niż inne wydawnictwa zwarte czy periodyczne popularyzowały i upowszechniały wiedzę, bowiem gościły „nie tylko w arystokratycznych salonach, lecz także w mieszczańskich domach czy też szlacheckich dworach i wiejskich plebaniach, a pośrednio również i w wiejskich chatach, docierały tam, gdzie żadna inna literatura naukowa nie miała szans dotarcia“ (s. 14).

Nie budzi zastrzeżeń, wprowadzony przez autorkę zakres chronologiczny pracy, lata 1737–1821, związany z pojawieniem się nowego typu kalendarzy politycznych i utożsamiany z okresem Oświecenia oraz terytorialny, wykluczający z badań kalendarze istniejące na ziemiach polskich nie należących w danej chwili do państwa polskiego.

W rozdziale pierwszym pracy, zatytułowanym *Kalendarze jako środek przekazu informacji i popularyzacji wiedzy w staropolskim systemie komunikacji społecznej*, autorka wyjaśniła znaczenie terminu – kalendarz, przybliżyła historię tego typu wydawnictw periodycznych w Europie i w Polsce oraz wskazała na szeroki krąg ich odbiorców, pochodzących z różnych środowisk, o różnym stopniu zamożności i wykształceniu.

Kolejne rozdziały, od drugiego do siódmego, poświęcone zostały analizie treści poszczególnych kalendarzy i przedstawiają różne, wyszczególnione przez autorkę na podstawie częstotliwości występowania, zagadnienia najczęściej prezentowane na łamach tych wydawnictw.

W rozdziale drugim, najobszerniejszym, M. Gorczyńska przeanalizowała tematykę z zakresu historii i polityki, zamieszczoną w kalendarzach. Redaktorzy wiele miejsca poświęcali tym zagadnieniom przybliżając swym czytelnikom wiedzę z zakresu historii powszechnej i Polski. W kalendarzach odnaleźć możemy

wiedzę o przeszłości poszczególnych krajów i omówienie ich problemów współczesnych. Podobnie rozpatrywano sprawy własnego państwa. W kalendarzach znalazł się poczet królów polskich, przedstawiano wiadomości o funkcjonowaniu państwa w czasie rządów Stanisława Augusta Poniatowskiego, zwracano uwagę na zagadnienia ustrojowe, zamieszczano listy dostojników świeckich i duchownych, przedrukowywano źródła – uniwersały, konstytucje, w tym również Konstytucję 3 Maja. Wiele miejsca zajmowały bieżące sprawy dotyczące duchowieństwa i funkcjonowania Kościoła w Polsce.

Dość specyficznym zagadnieniem poruszonym na łamach kalendarzy były artykuły z zakresu chronologii, które autorka prezentowanej pracy omówiła w rozdziale poświęconym historii, gdyż „podkreślając silny związek chronologii z historią wyjaśniano, iż jej znajomość jest niezbędna dla zrozumienia historii, ponieważ określa ona, mniej lub bardziej dokładnie, daty wystąpienia minionych zdarzeń“.

W rozdziale III swej publikacji M. Gorczyńska zaprezentowała drukowane w poszczególnych kalendarzach zagadnienia dotyczące „sfery ziemnej świata“ czyli geografii, geologii i mineralogii oraz dodatkowo etnografii. Popularyzowana wiedza dotycząca geografii historyczno-politycznej miejscami była bardzo szczegółowa, wysoce fachowa, stanowiła kompendium wiedzy geograficznej, nierzadko łączono wiedzę historyczną z geograficzną. Szczególnie intrygujące i budzące zainteresowanie czytelników, zdaniem autorki pracy, były artykuły dotyczące budowy wnętrza Ziemi, wyjaśniające takie zjawiska jak trzęsienia Ziemi i wybuchy wulkanów.

Następny, czwarty rozdział poświęcony został wiedzy z zakresu matematyki, astronomii i meteorologii prezentowanej na łamach kalendarzy. Matematyka w kalendarzach ograniczała się do metrologii. W analizowanych wydawnictwach można prześledzić ewolucję poglądów i przejście redaktorów od astrologii widzianej jako wiedza tajemna, do astronomii – wiedzy naukowej. Z kolei artykuły meteorologiczne grupowały się wokół astrometeorologii, meteorologii ludowej, szczególnie popularnej i elementów meteorologii naukowej.

Kolejne działy nauki: fizykę, chemię i technikę i ich miejsce w kalendarzach przedstawia rozdział piąty pracy M. Gorczyńskiej. Dyscypliny te opisywano biorąc pod uwagę ich nastawienie praktyczne. Chodziło o pokazanie **jak** wykorzystać osiągnięcia nauk ścisłych, a nie **dlaczego** omawiane zjawiska zachodzą.

Rozdział szósty pracy to omówienie zamieszczonych w kalendarzach artykułów poświęconych medycynie i jej osiągnięciom. Podobnie jak w rozdziale poprzednim wiedza lekarska i prezentowanie wyników badań naukowych w zakresie medycyny służyć miało potrzebom życia codziennego, czytelnicy nie musieli wiedzieć **co** powoduje określone zjawiska chorobowe, istotniejsze natomiast było przekazanie wiedzy **jak** im zapobiegać i jak je leczyć.

Ostatni, siódmy, rozdział pracy M. Gorczyńskiej charakteryzuje tematykę poświęconą sprawom gospodarstwa wiejskiego, zamieszczaną w poszczególnych

kalendarzach wydawanych w Polsce w epoce Oświecenia. Prezentowana wiedza była rozległa, praktycznie nastawiona, pouczała jak prowadzić gospodarstwo, opiekować się sadem, dbać o ogród.

Pracę Małgorzaty Gorczyńskiej charakteryzuje rozległa baza źródłowa, imponująca bibliografia, zarówno z zakresu dziejów kalendarzy polskich jak również historii poszczególnych dyscyplin naukowych, które uwzględniano w tych wydawnictwach, a także niezwykle rzetelna ich analiza. Autorka wyjątkowo sprawnie porusza się wśród wielu artykułów poświęconych jednej sprawie, zamieszczonych w różnych kalendarzach, jak również sumiennie klasyfikuje tematykę każdego z nich.

Czytając kolejne rozdziały omawianej pracy nasuwa się pytanie, odpowiedź na które jest z pewnością trudna, a chwilami wręcz niemożliwa – na ile wiadomości podawane przez kolejne wydawnictwa były zgodne z ówczesną wiedzą naukową? Obiektywizm informacji zamieszczanych w kalendarzach, które docierały do szerokiego grona czytelników, nie zawsze potrafiącego oddzielić wiadomości naukowe od pseudonaukowych, stawał się w takiej sytuacji kwestią istotną i ważną, bowiem teorie połowiczne i nie do końca sprawdzone, więcej mogły przynieść złego niż dobrego.

Autorka pracy chwilami próbuje odnieść podawaną w kalendarzach wiedzę do nauki nam współczesnej (np. s. 90, 126, 194), czyni to jednak rzadko, co nie może dziwić, bowiem postęp naukowy zdyskwalifikował wiele porad oświeceniowych. Z drugiej jednak strony interesujące byłoby wskazywanie czytelnikowi, szerzej niż to uczyniono, które z podawanych w kalendarzach wiadomości naukowych były prawdziwe, a które z czasem zostały z wiedzy naukowej wycofane.

W rozdziale drugim pracy M. Gorczyńskiej (s. 91) znalazła się informacja o Gdańskim Towarzystwie Naukowym działającym jakoby w 1765 r. GTN powstało dopiero w 1922 r. i funkcjonowało wówczas pod nazwą Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki, a konkurs historyczny, o którym wspomniała autorka, rozpięło Naturforschende Gesellschaft, działające od 1743 r. w Gdańsku (początkowo pod nazwą Societas Physicae Experimentalis) towarzystwo o profilu przyrodniczym.

Pewien niedosyt odczuwa się czytając rozdział 3 pracy, w którym powinny znaleźć się, co sugeruje tytuł, wiadomości o artykułach poruszających tematykę etnograficzną, a zamieszczonych w kalendarzach okresu Oświecenia. Informacje, które autorka zaprezentowała mieściły się wówczas w opracowaniach i publikacjach poświęconych geografii, stąd wyszczególnianie etnografii jako osobnej dyscypliny naukowej wydaje się być nieco na wyrost.

Publikacja Małgorzaty Gorczyńskiej dowodzi jak ważne, dotąd słabo zbadane, informujące o stanie wiedzy, źródło, stanowią kalendarze polskie epoki Oświecenia. Przemysłana konstrukcja zachęca czytelnika do zapoznawania się z kolejnymi rozdziałami pracy, dostarczającymi wiadomości o zainteresowaniach redaktorów, wskazującymi tematy z którymi zapoznawano czytelników, a przede

wszystkim informującymi w jaki sposób popularyzowano wiedzę i upowszechniano naukę w kalendarzach oświeceniowych. Poprawny język i bezbłędny warsztat badawczy podnoszą walory omawianej pracy.

Grażyna Gzella
(Toruń)

Józef Piłatowicz: *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*. Warszawa 1999 Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, 400 s., ilustr.

„Istotnym składnikiem każdej uczelni, także technicznej, jest tradycja, pod wpływem której kształtują się struktury organizacyjne, szkoły naukowe, ciągłość badań“ – pisze autor we wstępie recenzowanej pracy. Tradycję zaś tworzą m.in. ludzie działający w określonym miejscu i czasie. Józef Piłatowicz podjął się trudnego, wymagającego wiele żmudnej pracy zadania prezentacji kształtowania się zespołu profesorów Politechniki Warszawskiej, czynnych zawodowo w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Dotychczas brak było tego typu opracowania. Istniejące publikacje dotyczyły raczej funkcjonowania Politechniki Warszawskiej¹, bądź były to publikacje dotyczące pojedynczych osób, jak np. I. Mościckiego, H. Mierzejewskiego, R. Rybarskiego, W. Świątosławskiego, T. Tołwińskiego, czy też F. Kucharzewskiego². Kadra profesorska tej zasłużonej uczelni nie była dotychczas przedmiotem badań historyczno – socjologicznych, dobrze więc się stało, że Piłatowicz – doskonały znawca zagadnień związanych z kształceniem kadr inżynierskich w dwudziestoleciu międzywojennym – podjął się tego opracowania.

Monografia *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym* zawiera 9 zasadniczych rozdziałów opatrzonych wstępem i zakończeniem, przypisy, aneks zawierający indywidualne portrety profesorów oraz indeks nazwisk.

Rozdział pierwszy *Rodowód Politechniki Warszawskiej. Profesorowie wyższych uczelni technicznych w Warszawie przed 1915 r.* składa się z dwóch podrozdziałów: 1. *Szkoła Przygotowawcza do Instytutu Politechnicznego* oraz 2. *Warszawski Instytut Politechniczny im. cara Mikołaja II*.

W rozdziale tym autor przedstawia początki polskiego wyższego szkolnictwa technicznego, zajmując się bliżej pierwszą wielokierunkową wyższą szkołą techniczną, jaką była powstała w 1826 r. Szkoła Przygotowawcza do Instytutu Politechnicznego. Grono profesorskie Szkoły stanowili Polacy, edukowani za granicą. Niestety, uczelnia ta została zlikwidowana w 1831 r., po upadku powstania listopadowego. Następną wyższą szkołą techniczną utworzono